

RAZLIČITOST I MOĆ STEREOTIPA

Maja Kandido-Jakšić, *Polnost i politika*,
Beogradski krug, Biblioteka Krug,
Beograd 2001.

Čitanje polnosti i preispitivanje ljudskih različitosti nezaobilazne su teme u podizanju polemičkog adrenalina, pa ipak nedovoljno delotvorne da bi se izborile sa svakodnevicom diskriminacija. Naučno pregnuće da se iznova pokrene poluga kritičke svesti i savesti još je jedan korak napred u razumevanju različitog bez pritiska drugačijeg ili drugog kao bliskog. Postmoderna misao je kroz ovakve spekulacije pitanje polnih stratifikacija uvela u drugi znakovni sistem ekrana i privida. Pitanje polnosti u sferi prezasićenosti i ravnodušnosti pomera se na marginu, a feminističke strategije odbacuju utemeljenje subjekta u domenu *falocentrizma*. S druge strane, ponovno čitanje moderne misli pokazuje da i u tom ekranizovanom svetu opstaju zloćudni postulati polnih diferencijacija predvođeni predrasudama i stereotipnim prežicima, tim pratećim *trash* proizvodima. Ovaj naučno utemeljen put otvara studija Maje Kandido-Jakšić. Kroz teorijsku i istraživačku prizmu, rasprava o odnosima među polovima koji su, pre svega, istorijski, društveno i ekonomski uslovljeni, autorka raslojava složeni mehanizam shvatanja i predstava o polnim ulogama i osobinama. Maja Kandido-Jakšić, izbegavajući analitičke prečice i pretenciozni jezik naučnika-ca, smirenim tonom i ujednačenim istraživačkim ritmom tumači polne stratifikacije koje za sobom vuku patrijarhalne repere. Ovde nije reč o tome da se u patrijarhalnom obrascu traže neka rešenja ženske podređenosti, već da se patrijarhalne predstave pokažu retrogradno i na muški i na ženski pol. Kroz retrospektivu brojnih naučnih tumačenja i otkrivanja njihovih stranputica, u ovoj studiji se ide

dalje u istraživačkoj vokaciji: analiza muško-ženskih odnosa ukazuje na represivno dejstvo tradicionalnih polnih diferencijacija, što je u direktnoj službi *antagonizacije društva*. Prevazilaženje tradicionalne patrijarhalne porodice autorka vidi u modelu androgenosti kao oblika mentalnog zdravlja. Koji trag je sledila?

Pogled unazad na dobro poznate teorije o proučavanjima položaja žene u različitim razvojnim fazama društava, predstavlja prvu stanicu na putu ka razumevanju polne stratifikacije. Od mitova, običaja, zakona, filozofskih i drugih epistemologija, oduvek su se uspostavljale dve suprotnosti u vidu muške dominacije i superiornosti i ženske podređenosti i obezvređenosti. I mislioci kao što su Ruso, Hegel, Kant i dr. nisu se libili licemernih i podstrekačkih stavova u prilog muške dominacije. Zašto baš početnu analitičku poziciju u ovoj studiji zauzima retrospektiva ženskog pitanja sve do feminističkog pokreta i savremenih brzih skokova po pitanju ženske emancipacije? Jednostavno, jer se i ovim redosledom, vraćajući se na reinterpretaciju početaka, potvrđuje dugotrajnost marginalizacije ženskog pitanja. Ili se žensko pitanje u sklopu Delezove postmoderne konstrukcije "telo bez organa" onepredmećuje, pa je i potreba aktuelizovanja odgovor na to. Zato je bio neophodan pregled teorijskih postavki koje su razrešile, ali i učvorile naučničke (za)misli. Osnovna supstanca različitosti dugo se smatrala potpuno prirodnom i normalnom pojavom u čemu su dobar oslonac našle biološkičke teorije. S druge strane, postoje shvatanja po kojima su društvene determinante bitne u određivanju polnih uloga. Veliki je broj autora koji traži za uzrocima muške dominacije. Kako Simon de Bovoar objašnjava, telo žene – priroda osuđeno je na reprodukciju dok muškarac, pošto to ne poseduje, svoju kreativnost ispoljava posredstvom tehnologija simbola. Preko ratovanja muškarac se uzdiže ne davanjem i rađanjem, već ubijanjem i žrtvovanjem. Polna stratifikacija je složeno pitanje, pa ne mogu zadovoljiti postulati iz marksističke zaostavštine kao što su podela rada, privatna svojina, kapitalistička eksploatacija. U transnaučnom nomadizmu autorka se osvrće i na antropološke teorije koje su svoj zanat ispekle u zatvorenim društvima gde ne postoji uvek klasična podela polnih uloga već muške uloge pripadaju i ženama i *vice versa*, ili gde uvek ne egzistira patrijarhalni tip porodice (Mid, Malinovski, Gerc, i

dr.). Takođe, antropološke teorije su prve ukazale na patrijarhalni sindrom koji predstavlja ključ u isticanju dominacije i vlasti muškarca. Etnologe će obradovati navođenje Strosove teorije *primitivnih reciprocnosti* gde brakovi predstavljaju osnovni vid razmene dobara (po ugledu na Mosovu teoriju darivanja kao važnog faktora u stvaranju društvenih odnosa). Ovde ipak treba naglasiti, a što nedostaje, da su antropološke teorije prevashodno okrenute pitanjima srodstva kao jezika društvene interakcije, pa je njihova važnost neprocenjiva u analizi polne stratifikacije. Strosovski rečeno, kroz srodstvo se i te kako može pratiti sudbina polnih razlika i moći. Psihoanalitičke teorije ne mogu zaobići već dobro poznate Frojdove konstrukcije Edipovog kompleksa, što je neosporan značaj da se odvoji pol od roda. Međutim, prikazano je i drugo lice Frojdove analize patrijarhata po kojoj su žene još uvek moralno, intelektualno inferiornije od muškaraca. Autorka je na svom terenu psihološke vokacije detaljnije iznela kritike Frojdovih teorija.

Polno tipiziranje tj. formiranje polnog identiteta predstavlja proces u kome deca usvajaju vrednosti, osobine, stiču motive i odgovarajuća ponašanja u skladu sa njihovim muškim i ženskim ulogama u određenim kulturama. Od toga počinje krucijalno pitanje – šta je poželjno i šta se očekuje od muškarca, a šta od žene? Održavanju tradicionalnih stavova o polnim ulogama i osobinama najviše je doprinelo shvatanje o tzv. *normalnim osobinama polova*. Teoretičari su u tome našli glavnu kariku tumačenja polnih uloga uspostavljajući razliku između odgovarajućih fizioloških karakteristika i polne identifikacije. Autorka daje pregled mnogih istraživanja u kojima se tumače standardni markeri koji određuju feminini i maskulini identitet. Koliko se psihičke smetnje selektivno pojavljuju više kod žena nego kod muškaraca ili koliko su one podjednako raspoređene po učestalosti? Zatim, pitanje ispoljavanja destruktivnosti kod muškaraca i kod žena; problem stope depresivnosti itd. Maja Kandido-Jakšić zaključuje da patrijarhalna socijalizacija umnogome doprinosi frustracijama i konfliktima i kod jednog i kod drugog pola. Idealiziranje uspeha, privilegovanih uloga i moći naspram neuspeha, nemoći, predstavljaju teret i za žene i za muškarce. Tradicionalni odnosi se i danas teško prevazilaze, što znači da postoji otpor pre-

ma ženama koje su uspješne na tipično muškim poslovima ili da se omalovažavaju muškarci koji se bave ženskim poslovima. Neka istraživanja su pokazala da same žene inkorporacijom vladajućeg patrijarhalnog sistema vrednosti doprinose devalvaciji ženskog roda i subordinaciji (na osnovu jednog istraživanja studenti i studentkinje uspehe muškarca na tipično muškim poslovima pripisuju inteligenciji, dok uspeh žene na istim poslovima objašnjavaju njihovim velikim zalaganjem, trudom ili jednostavno srećom). Ako je ženina sudbina ekonomija, kako autorka zaključuje, gde je izlaz? U androgenom modelu koji svoje korene vuče od prastarih mitova o *dvopolnim ljudima* i *univerzalističkoj teoriji jedinstva* (Jerotić). Ukoliko brojne studije pokazuju da "pravilne" i "normalne" polne identifikacije destruktivno deluju na mentalno zdravlje, onda uspešno integrisanje femininih i maskulinih kvaliteta dovodi do psihičke stabilnosti. U izbegavanju kamuflaže uloga neosporna je važnost vaspitanja dece, gde su u sintezi majčinske i očinske uloge sadržani humanost i altruistički porivi. Na ovaj način Maja Kandido-Jakšić ukazuje na moguća rešenja koja proističu iz spona androgenih elemenata, humanih odnosa i altruističkih motiva. Vizija, utopija ili stvarnost? Ako se gleda iz ugla moderne misli, to je jedna od mogućih istina kojima se teži da bi se konačno zatvorila priča o muški strukturiranom mišljenju. Ako se uključimo u postmoderne diskurs, onda je androgenost minimiziranje razlika, projekcija ili privid.

Seksualnost u socijalno-psihološkom i političkom kontekstu još je marginalizovana, jer je *suočavanje sa filozofskom prazninom seksualnog morala zastrašujuće*. U patrijarhalnom društvu ženska seksualnost je anatemisana ili potiskivana. Traumatična iskustva, potiskivanje seksualnosti ili oličavanje žene kao objekta često je stvar negacije problema incesta, silovanja i prostitucije. Maja Kandido-Jakšić iznosi neka vrlo aktuelna zapažanja kada je, na primer, reč o silovanju. Pozivajući se na određena istraživanja, ona konstatuje da silovanje žena unutar iste nacionalne grupe daje manji publicitet od onog koje se odnosi na drugu nacionalnu grupu. Siluju se i maltretiraju žene različitih etničkih i religioznih grupa zbog zastrašivanja cele populacije odnosno suprotne strane. Izvor moralne degradacije su i privilegije muškaraca i poniženost žena. Na drugoj strani, ili drugo lice iste

stvarnosti su predstave o muškoj seksualnosti. Posebno se aktuelizuje problem homoseksualnosti koji je razrađen u pitanju zašto su odbojnost, mržnja i strah od homoseksualnosti tako duboko ukorenjeni u našoj kulturi. Negativni stavovi prema homoseksualnosti proističu iz društvene potrebe da se održi jasna distinkcija muških i ženskih polnih uloga, a uloge su jasno markirane distinktivnim osobinama. Muška homoseksualnost oduvek se proganjala zbog njenog vezivanja sa tradicionalnim femininim osobinama (empatija, nenasilje, altruizam, pacifizam) koje su se smatrane manje vrednim. Humanija budućnost bi išla i u pravcu razvijanja ovih osobina i kod muškaraca. Ovaj pristup uspostavlja balans u androginom usklađivanju polnih razlika.

U posebnom delu studije izneti su rezultati konkretnih istraživanja koja su imala za cilj da se ispita u kojoj meri su predrasude o stereotipnim polnim osobinama i ulogama ukorenjene i da li se reprodukuju i menjaju u našoj sredini. Ispitanici su bili adolescenti čiji identifikacioni period sazrevanja predstavlja raskrnicu odvajanja od roditeljskog praga ka osamostaljivanju. Zadatak je bio da se od ponuđenih femininih i maskulinih osobina izaberu one za koje se smatra da karakterišu "idealnu ženu" i "idealnog muškarca". Rezultati istraživanja su pokazali da su odabrane maskuline i feminine osobine koje su ispoljile diskriminativna svojstva ostale u proceni mladića, dok savremene devojke teže prevazilaženju patrijarhalnih stereotipa. Kroz raslojavanje identiteta adolescenata i adolescentkinja uočavaju se ostaci patrijarhalnih stereotipa, prikriveni ili zataškani u modelu "idealnog muškarca" i "idealne žene". Na takvoj top listi još uvek se nalaze lepota, emotivnost, kult materinstva, empatija naspram racionalnosti, kulta ratništva, agresivnosti. Kult ratništva je posebno zabrinjavajući ukoliko se ima u vidu njegova balkanska eskalacija poslednjih deset godina. Autorka konstatuje da ovi prostori još uvek pripadaju ratničkoj civilizaciji i da su, stoga, feminine osobine potisnute od strane agresivne muškosti. Ipak, nomotetski pristup koji se oslanja na komparabilnost ovih prepoznatljivih elemenata svuda u svetu uskraćuje neke odgovore na pitanja ovde i sad. Kako se od ratničkog kulta stvarao *ratnički šik* u kome su učestvovala i devojke i mladići? Zar nisu vatreni sportski navijači i navijačice istovremeno i prividni ratnici?

Kako je ratnički kult postao isključivo ubilački kult i kult žrtve? Da li je to samo patrijarhalni sindrom, ideološke strategije, ili...? Zanimljivo bi bilo uporediti ova obimna istraživanja sa rezultatima etnoloških istraživanja (na primer radovi M. Malešević) koja kroz ritualne i simboličke forme ponašanja i složene interakcije na relaciji kuća-škola-ulica, tradicionalno i savremeno, rasvetljavaju identitet srednjoškolaca i srednjoškolki u kontroverznoj i hiperdogađajnoj svakodnevici. Zato je za obradu ovih tema relevantan transdisciplinarni protok naučnih saznanja.

Ova studija podstiče dobre namere da se, kroz permanentno čitanje polnosti u životnom hodu otkrivaju, ili, još bolje, suzbijaju predrasude koje su posebno moćne u svakodnevicama napetosti i napetosti svakodnevice.

